

**ВІСНИК НАУКИ ТА
ОСВІТИ**
ISSN 2786-6165 (ONLINE)

Nº 3(33) 2025

**Видавнича група «Наукові перспективи»
Християнська академія педагогічних наук України**

«Вісник науки та освіти»

***(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)***

Випуск № 3(33) 2025

Київ – 2025

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

*(Series" Philology ", Series" Pedagogy ", Series" Sociology ",
Series" Culture and Art ", Series" History and Archeology")*

Issue № 3(33) 2025

Kiev – 2025

**«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка»,
Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та
археологія»)»: журнал. 2025. № 3(33) 2025. С. 2230**

*Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 31.03.2025, № 10/3-25)*

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології
(спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки
(спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022
№ 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології (спеціальність -
035 філологія)**

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а, також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематика наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)

Редакційна колегія:

- ✚ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✚ Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✚ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✚ Вакулик Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✚ Волошенко Марина Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет "Одеська політехніка" (Одеса, Україна)
- ✚ Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✚ Головна Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Гончарук Віталій Володимирович – к.пед.н., старший викладач кафедри хімії та екології «Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини», (м. Умань, Україна)
- ✚ Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)

Максимов О.В.
<i>ПРАВООХОРОННІ ТА ПРАВОЗАХИСНІ ОРГАНИ М. НІЖИНА ТА СУДОВОГО ОКРУГУ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ХАРКІВСЬКІ ГУБЕРНСЬКІ ВІДОМОСТІ» (1874–1889)</i>	1958
Матвієнко В.В.
<i>ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ПАРКОВОЇ КУЛЬТУРИ ВІННИЧЧИНИ В ПЕРІОД 2000–2025 У КОНТЕКСТІ УРБАНІСТИЧНИХ ЗМІН І ВИКЛИКІВ ВІЙНИ</i>	1969
Мельник В.В., Костенко В.І.
<i>ВИКОРИСТАННЯ ПРОДУКТІВ ПЕРЕРОБКИ СОЇ В ГОДІВЛІ ТВАРИН: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ</i>	1980
Москалюк М.М.
<i>ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ОСВІТЯН В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ТРУДОВИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ (1959-1960 РР.)</i>	1993
Опря Б.О., Опря І.А.
<i>РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ: ПАЛОМНИЦТВА ДО ХРАМІВ ТА ОРАКУЛІВ</i>	2007
Остапчук О.О.
<i>РАДЯНСЬКА ПРОПАГАНДА В МИСТЕЦТВІ ЕПОХИ ЗАСТОЮ: ІДЕОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВИРАЖЕННЯ</i>	2021
Пальчевський Р.С., Півоварчук В.М., Філіпович М.Б.
<i>ЗАІДЕОЛОГІЗОВАНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ВОЛИНСЬКОГО СЕЛА У 1944-1990-Х РР.</i>	2033
Пилипів І.В.
<i>ВИХОВНА ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА В 20-30-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ</i>	2043
Сергійчук Т.І.
<i>ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ: ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТИЖНЕВИКА «ТРИЗУБ»)</i>	2059
Смаль Р.В.
<i>ПИТАННЯ ЕМІГРАЦІЇ ГАЛИЦЬКИХ СЕЛЯН НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «НАРОД» (1890-1895)</i>	2073
Федченко Є.Є., Шульга В.О.
<i>ЕРОС І КАМІНЬ: РЕЦЕПЦІЯ АНТИЧНОЇ ЕРОТИКИ У СКУЛЬПТУРІ ЯРОСЛАВА МОТИКИ</i>	2084

УДК 373.091.12.011.3-051:005.963(477.84)«1959/1960»

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-1993-2006](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-1993-2006)

Москалюк Микола Миколайович доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (0352) 53-39-58, <https://orcid.org/0000-0002-4122-5834>

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ОСВІТЯН В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ТРУДОВИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ (1959-1960 РР.)

Анотація. Реформування освіти в Україні залишається затребуваним предметом досліджень багатьох науковців, враховуючи історичний досвід. Проте не достатньо висвітлено питання трудового виховання та його місце в роботі Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації учителів у 1959 – 1960 рр. Останнє було одним з елементів ідеології правлячої комуністичної партії. Тому, є необхідність у висвітленні ролі методистів інституту у реформуванні системи освіти та насадження постулату «поєднання навчання з практичними навиками для життя». Наявні архівні документи засвідчують тотальний перехід на трудове (виробниче) навчання освітян області через курси підвищення кваліфікації учителів у зазначений період. Варто врахувати, що ініціативи виходила із районних відділів народної освіти (далі – РВНО) щодо відрядження на курси вчителів для здобуття навиків ведення рослинництва, тваринництва тощо.

Стаття розкриває роль методистів інституту у поширенні (пропагуванні) кращого досвіду вчителів щодо втілення у життя трудового виховання. Ілюструє двоякість трактування рекомендацій методичного характеру, які з одного боку констатували добровільний характер, а з іншого доводили обов'язковість до виконання. Розкриваються реальна матеріально-технічна база освітніх закладів, інститутів удосконалення кваліфікації учителів, яка не відповідала вимогам часу. Проаналізовано та подано перелік навчальних тем на курсах підвищення кваліфікації педагогів, статей до наукових журналів тощо. Наведені приклади доповідних, звітів методистів інституту на місцях. Досліджено вплив трудового виховання на систему навчання у закладах освіти. Розкрито провідну роль громадскості, піонерів, комсомольців, учнів на практичну реалізацію трудового виховання.

Ключові слова: Тернопільський інститут удосконалення кваліфікації вчителів, методисти, трудове виховання, навчання, освіта учителів.

Moskaliuk Mykola Nikolaevich Doctor of Historical Sciences, professor, Professor of the Department of History of Ukraine, Archeology and Special Branches of Historical Sciences at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, tel.: (0352) 53-39-58, <https://orcid.org/0000-0002-4122-5834>

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS IN THE TERNOPIL REGION: THE LABOR ASPECT OF EDUCATION (1959-1960)

Abstract. Education reform in Ukraine remains a popular subject of research for many scholars, given the historical experience. However, the issue of labor education and its place in the work of the Ternopil Institute for Advanced Training of Teachers in 1959-1960 is not sufficiently covered. Therefore, there is a need to highlight the role of the institute's methodologists in reforming the education system and promoting the postulate of “combining education with practical skills for life.” The available archival documents show a total transition to labor (industrial) training of educators in the region through teacher training courses during this period. It should be noted that the initiative came from the district departments of public education (hereinafter referred to as DPE) to send teachers to courses to acquire skills in crop production, animal husbandry, etc.

The article reveals the role of the institute's methodologists in disseminating (promoting) the best practices of teachers in implementing labor education. It illustrates the ambiguity of the interpretation of methodological recommendations, which, on the one hand, stated their voluntary nature, and on the other hand, proved their mandatory nature. The author reveals the real material and technical base of educational institutions and teacher training institutes, which did not meet the requirements of the time. The author analyzes and presents a list of training topics in teacher training courses, articles in scientific journals, etc. Examples of reports and reports of the institute's methodologists in the field are given. The influence of labor education on the education system in educational institutions is studied. The leading role of the public, pioneers, Komsomol members, and students in the practical implementation of labor education is revealed.

Keywords: Ternopil Institute for Advanced Teacher Training, methodologists, labor education, training, teacher education.

Постановка проблеми. На сьогодні в наукових дослідженнях та публікаціях відсутні відомості про трудове виховання освітян області, через організацію спеціальних тематичних програм підвищення їх кваліфікації. Наукових праць які зачіпали роботу Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (далі – ТІУКВ) щодо трудового виховання у зазначені роки немає. Актуальність теми полягає у тому, щоб проілюструвати механізми реалізації реформи освіти на місцях. Розкрити механізми втілення виробничого навчання в Тернопільській області, через освітянську спільноту. Дослідження має на меті проілюструвати стан та якість освітянської реформи. Виокремити роль громадськості у системі освіти. Навести приклади переходу «на навчання поєднане з життям».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії є публікації, присвячені історичним віхам становлення та розвитку інститутів удосконалення кваліфікації учителів. Зокрема, даний період досліджувала В. Примакова аналізуючи основні тенденції підвищення кваліфікації освітян [1, с. 9–14]. Більш звужено діяльність післядипломної освіти педагогів розглядали І. Кузьма, О. Янкович, готовність використання освітянами використання технічних засобів навчання в дошкільних закладах у 60-х роках ХХ століття [2, с. 277–282]. Виокремимо дослідження, присвячені Тернопільському інституту удосконалення кваліфікації вчителів в зазначений період, що стосуються фінансової складової забезпечення курсів та їх матеріально-технічну базу [1, с. 29–36]. М. Мартинів, присвятила публікацію щодо кадрового потенціалу інституту в 1950 – 1960 роках, проаналізувавши наявні біографічні дані та партійну приналежність педагогічних працівників установи, проілюструвала педагогічний стаж роботи та географію здобуття вищої освіти [1, с. 210–212].

Мета статті – проаналізувати вплив ТІУКВ на процес виробничого навчання та трудове виховання в досліджуваній період.

Виклад основного матеріалу. Робота Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (далі – ТІУКВ) в 1959–1960 рр. продовжувалася в дусі комуністичної епохи з акцентом на ідеологію. Про це свідчать численні архівні документи, зокрема, план роботи, в якому зазначалися заклади і тематика їх проведення. На загальній нараді інституту обговорювали: «Про роботу наукової сесії з питань розвитку педагогічної науки в УРСР I заїзду вчителів України та завдання працівників Інституту ВКВ 1959-1960 навчальному році», «Попередні підсумки дослідження роботи вчителів за новими програмами», «З досвіду організації навчально-виховної роботи в школах робітничої і сільської молоді в світлі ХХІ з'їзду КПРС та Закону про школу» (Бережанська СШ I Козлівська СШ)», «Атеїстичне виховання учнів у школах Почаївського та Монастириського

районів». Педагогічні читання в плані роботи інституту як і тематичні семінари, конференції тощо у вчителів профільних предметів мали схожі теми: «З питань атеїстичного виховання учнів», «Семінар Інспекторів шкіл райВНО. Робота органів народної освіти в зв'язку з перебудовою школи», «Стан викладання, якість знань учнів та завдання вчителів географ в світлі нових вимог, поставлених перед школою» тощо [5, арк. 1–20]. Така тематика і вміст були продиктовані органами вище. Науковий інтерес у підтвердження думки, викликає документ управління шкіл Міністерства освіти Української РСР «Навчальні плани і програми для курсів при обласних інститутах удосконалення вчителів по підвищенню кваліфікації директорів, завідуючих і учителів, завідуючих та інспекторів районних/міських відділів народної освіти на 1959 рік», який вміщував пояснювальну записку із чіткими вказівками щодо тематики проведення курсів. Щодня по 6 год лекцій, що в загальному становить 144 год., склалися з таких тем: «1. ХХІ позачерговий з'їзд – КПРС з'їзд будівників комунізму. 2. Заходи партії і уряду по перебудові системи народної освіти – новий етап у розвитку радянської школи. 3. Завдання і зміст роботи працівників шкіл і відділів народної освіти в світлі рішень ХХІ з'їзду КПРС і Закону про школу. 4. Найновіші досягнення науки і техніки в СРСР. 5. Практикуми, лабораторні роботи, практичне ознайомлення промисловим або сільськогосподарським виробництвом». Чітко прописували, що перші дві теми вивчаються на всіх курсах за єдиною програмою, решта тем за програмами, складеними для кожного окремого профілю курсів для учителів I–IV класів, історії, мови, математики, фізики, виробничого навчання та інших груп працівників шкіл і відділів народної освіти. Прикладом є навчальний план курсів підвищення кваліфікації вчителів співів V–VI класів семирічних і середніх шкіл. Предмети які викладали: «Рішення ХХ з'їзду КПРС і завдання шкіл» (10 год), «Окремі питання роботи школи» (4 год), «Елементи теорії музики та гармонії» (22 год), «Хоровий спів» (36 год), «Сольфеджіо» (16 год), «Диригування» (16 год), «Методика хорового співу» (42 год), «Основи шкільної гігієни» (8 год), «Протипожежний технімум» (2 год), загальна кількість годин 156 год. Кількість тем щодо законодавства в сфері освіти та методичної, професійної діяльності працівників освіти відрізнялася. Так, план курсів підвищення кваліфікації інспекторів шкіл РВНО суттєво відрізнявся позаяк левова частка тем пов'язана суто із законодавством та впровадженням реформ у шкільну систему освіти. Зокрема перехід на восьмирічне навчання, трудове виховання тощо [6, арк. 1–11]. Трудовому вихованню приділяли окреме місце, так з плану науково-дослідної роботи ТІУКВ за 1959 – 1960 рр. на базі Чортківської восьмирічної дослідної школи досліджували систему трудового виховання, на базі Борщівської середньої

школи, ефективність впливу трудової діяльності піонерів та школярів на покращення успішності; проведено дослідження на тему «Система підготовки молодого покоління до праці». Теми до видавничих журналів звучали теж відповідно: «Виховання особистості дитини в праці», до збірників загальноінститутських: «З досвіду роботи колгоспних дитячих установ» тощо [7, арк. 1–10]. Науковий інтерес викликає звіт ТІУКВ про вивчення досвіду роботи кабінетів математики, фізики і креслення в Ленінградському та Мінському інститутах удосконалення кваліфікації учителів за 1959 р., де зазначається, що відповідні кабінети не оснащені відповідним устаткуванням для проведення семінарів, практичних робіт безпосередньо в інституті. Тому, заняття працівники кабінету проводять у школах та приділяють увагу запровадженню політехнічного навчання при викладанні фізики, практикумів з машинознавства та електротехніки, поглибленому вивченню науково-технічних основ виробництва, ознайомлення з роботою підприємств шляхом виробничих екскурсій та виробничої практики [8, арк. 1–6]. З документів випливає, що працівники ТІУКВ та інші інститути удосконалення у своїй діяльності керувалися постановами партії та її ідеологією. Втілення в життя постанов та реформ в освіті вимагало технічних ресурсів як засвідчують документи, яких не вистарчало.

Варто згадати, що працівники ТІУКВ теж виконували план з праці по інституту [9, арк. 1]. А щодо вчителів, то Бережанський РВНО надіслав пропозиції щодо проведення курсових заходів у 1959 р. від 10 травня, які стосувалися виробничого навчання [10, арк. 5]. Тобто, трудовим вихованням та навчанням підпадали всі учасники освітнього процесу від підростаючого покоління до вчителів, викладачів.

Бережанський РВНО планував в поточному році направити на курси виробничого навчання: по рослинництву (2 особи), тваринництву (2 особи), столярній справі (1 особа), швейній справі (3 особи), механізації сільського господарства (1 особа), в навчальній майстерні (3 особи), на навчально-дослідній ділянці (3 особи), на семінар по домогосподарству (10 осіб). На курси по співу 8 – 10 класів (3 особи), малювання (2 особи), завідувачів початковою школою (10 осіб), директорів шкіл (7 осіб), директорів середніх шкіл (5 осіб) [10, арк. 5–6]. Такі пропозиції надходили з інших райВНО: Вишневецького, Гримайлівського, Велико-Глибочецького, Зборівського, Золотопотіцького, Заліщицького, Козлівського, Копичинецького, Монастириського, Підгаєцького, Струсівського, Скалатського, Чортківського, [10, арк. 7–20], а це ілюструє, що окрім основних профільних курсів та семінарів входили в практику виробниче навчання.

Варто зазначити, що пропозиції РВНО були наслідком перебудови змісту та методів навчально-виховної роботи в школах Тернопільської

області за 1959 р. [11, арк. 1], що також зачіпали педагогічних працівників закладів шкіл-інтернатів [13, арк. 1–3]. 1959 р. Верховною Радою УРСР Законом «Про зміцнення зв'язку школи із життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» [14, С. 264] продиктовано зміни розбудови цілої системи освіти так як трудове навчання включалося в усі курси підвищення кваліфікації вчителів як додаткова компонента до основних предметів. Хоча трудове навчання впроваджувалося і в попередні роки про те не носило тотального характеру і темпи були помірні.

У довідці ТІУКВ наводилися факти переформатування шкільних уроків, позакласних заходів. Так, вчителі початкових класів більше уваги приділяють проведенню екскурсій, предметних уроків, різних практичних занять та роботі учнів у куточку живої природи, на шкільній навчально-дослідній ділянці, в робочій кімнаті. Вчителями предметниками на уроках використовувалися цифрові дані з місцевого виробництва, «почали більше розв'язувати з учнями задач політехнічного змісту, задач, які поглиблюють знання дітей про трудові подвиги радянських людей, про успіхи комуністичного будівництва в нашій країні» [11, арк. 1–30]. Про стан викладання за новими навчальними програмами засвідчують документи перевірки Чортківської восьмирічної дослідної школи, завідувача кабінетом початкових класів ТІУКВ Р. Вациком з 27 по 28 листопада 1959 р. Позитивним у роботі освітнього закладу за думкою Р. Вацика була підготовка позаурочний час учнів на психологічному рівні до трудової діяльності: «...боротьба за свідомість дітей...», «...поєднання навчання з продуктивною працею...» [12, арк. 1,5]. Попри це виявлено і не доопрацювання педагогів, зокрема: недостатня кількість письмових робіт, безпосередньо творів; відсутність стінних газет у 4 класі; на уроках ручної праці хлопці не виготовляють життєво-корисних предметів, як корзини з лози тощо; питання обміну суспільнокорисної праці учнів не реалізується на практиці тощо [12, арк. 5–7].

Заходи, які націлені на переорієнтацію школи на трудову діяльність і поєднання навчання з виробництвом в позаурочний час, урізноманітнювали та з часом набували форм стабільності. Так, всім завідувачам РВНО, директорам і завідуючим шкіл розіслані рекомендації за підписом Обласного відділу народної освіти. Відповідно до нього констатували, що «доброю традицією для багатьох шкіл області стало щорічне проведення місячника саду». Піонери, учні шкіл передавали колгоспам саджанці дерев, вирощені на присадибній ділянці школи. Збирали школярі насіння плодових, декоративних, лісових дерев. Наводилися цифри, конкретні заклади освіти. Проте, аналізуючи документ, виходило, що це не було обов'язковим для виконання, а лише коли стало систематичним явищем до

цієї практики саджання дерев залучали всі школи без винятку з вимогою надання високих кількісних показників. [15, арк. 64–70]. Тобто, ця «добра традиція» переросла в обов'язок школи щодо озеленення.

Документи свідчать, що перевірки щодо перебудови системи шкільної освіти працівниками інституту були системними. Так, завідувач кабінетом позакласної і піонерської роботи ТІУКВ О. Нагорна звітувала про проведену роботу в школах Монастириського району. Проведено контрольні роботи в Коропецькій школі-інтернаті з арифметики, алгебри, української та російської мови, таким чином перевіrivши анонімну скаргу. Відмітила відсутність планів заходів з інтернаціонального виховання, не простежується зв'язок щодо залучення класних керівників та громадськості з піонервожатою організацією. Слабо оформлені піонерські кабінети, не розвинене почуття любові до символіки. Приклад, те що «в Усть-Зеленській СШ піонери 5–6 класів після закінчення уроків знімають з себе галстуки і без них ідуть додому», «не по-справжньому прищеплюється любов до прапора і до галстука, як до частинки прапора». Варто підкреслити, що О. Нагорна наголошувала на індивідуальній роботі з учнями батьки яких віруючі, залучаючи їх до масових заходів і внаслідок чого добитися щоб учні перестали ходити до церкви і вірити в «бога». Проводити вечори на атеїстичні теми [15, арк. 1–5].

Провідну роль у перебудові шкільної системи освіти посідали комсомольські та піонерські організації. Яскравим прикладом є робота Пробіжнянської середньої школи. Комсомольці, піонери та учнівський колектив за 1959 р. працювали над будівництвом школи (8 класних кімнат та спортивного залу). Така практика задіяння у будівництві та виробництві була і у інших школах області (Іванівська, Ласковецька та інші). Тернопільська школа № 3 організовувала після обговорення на засіданні ради дружини, загонах і класах, прибирання класних кімнат з метою покращення зв'язку школи з життям та організації самообслуговування [16, арк. 1–5]. На класних, піонерських, комсомольських зборах системно обговорювали стан підготовки та проведення екзаменів у школах [17, арк. 10]. Тобто, піонерський та комсомольський актив залучали до всіх сфер шкільного життя та максимально у зв'язку із громадськістю, що дозволяло на суспільний показ ілюструвати «покращення» навчання та поєднання його із життям.

Так керівники закладів освіти звітували про покращення «...в практиці своєї роботи почали більше використовувати такі методи роботи, які краще сприяють розвитку самостійності і творчої активності учнів.

Завершено всю організаційну роботу по утворенню учнівської виробничої бригади в колгоспі. На спільному засіданні педради і правління

колгоспу прийнято учнів в члени бригади, затверджено план роботи бригади на 1959 р.» [18, арк. 4].

Яскравим прикладом виробничого навчання та наближення його до життя в школі є виступ учителя з с. Кривого який був записаний на конференції про виконання рішень XX з'їзду КПРС за 1960 р. «Я, викладаючи математику і фізику, завжди на уроках використовую унаочнення, яке ми виготовляємо силами учнів. У минулому році ми виготовили біля 40 приладів саморобних з фізики для VI-VII класів і коло 10 з геометрії VI-VII класів, яких наш кабінет не мав фабричних. Силами учнів і мною було виготовлено близько 300 різних схем. Для кращої підготовки до уроків з фізики, я організував разом з директором, людей села для будівництва фізкабінету. Цей фізкабінет ми будували у підвалі школи. Для цього ми методом народної будови заготовляли цеглу, дерева і інше, і до початку цього навчального року кабінет був повністю закінчений.

Тепер в ньому проводяться всі лабораторні роботи VI-VII класу. В ньому також готується учитель до наступних уроків. Кабінет чистий, охайний.

У минулому році, я керував радіогуртком. На ньому ми виготовили 15 радіоприймачів, детекторів. Крім цього, опрацювали схему будови однолампового приймача і збудували їх 2. Радіоприймачі мали як найпростішу будову, частини яких були виготовлені самими учнями (за винятком телефонів. Детекторів також виготовляли самі, – що потребували дуже багато роботи (по формі довоєнного з своєю настройкою), чому учні частіше купували детектори із постійною настройкою (що коштує 3 крб.). Звичайно, це ж учні VI-VII класів, Тому глибоких знань у будові і дії радіо вони не мали, але поверхові знання вони здобули» [19, арк. 5–6]. До процесу трудового навчання залучали учнів, вчителів, а також батьків. За відсутності відповідно обладнаних кабінетів методом «народної будови», облаштовували та наповнювали навчальні кабінети устаткуванням та будували їх. Це засвідчує тотальну відсутність найнеобхіднішого для організації освітнього процесу в школах області.

Для кращої реалізації головного постулату навчання: зміцнення зв'язку школи із життям, набуло поширення створення гуртків на базі фабрик. Так, директор Тернопільської швейної фабрики тов. Туркевич звітував, що на фабриці є хороша технічна та професійна база. Проте констатували складність питання щодо адаптації виробничого процесу до програми навчання. Це було вирішено спільно з дирекцією Тернопільської школи №3. За спільно складеною програмою навчалися пів року. Та варто підкреслити, що вона не була затверджена ОВНО чи ТІУКВ. А відповідно до вказівки обкому партії гурток переформовували в спеціальний клас з

політехнізації. Даний клас займався один раз в тиждень 6 год., з яких 2 год. читали технологію та організацію виробництва, 4 год. практичні заняття, на яких прикріплювали учнів до працівників цеху. Директор фабрики наголошував на важливості практичних занять над теоретичними [19, арк. 20–21]. Уряд максимально хотів наблизити процес навчання до практичного виробництва із залученням місцевих фабрик. Такі дії були зумовлені відсутністю у більшості шкіл області відповідного устаткування, на якому можна проводити практичні заняття для учнів.

Відповідна тематика трудового виховання відображалася у документах ТІУКВ. Так, на засіданні ради інституту, включено виступи: «Про стан викладання та якість знань учнів з біології та підготовку молоді до практичної діяльності в сільському господарстві», «Про покращення фізичного виховання учнів в зв'язку з перебудовою школи». В жовтні 1960 р. був проведений семінар для директорів шкіл працюючої молоді (на базі Кременецької СШ) яким було охоплено такі райони – Кременецький, Вишнівецький, Велико-Дедеркальський, Почаївський, Шумський, Лановецький з темами: «Аналіз стану роботи шкіл працюючої молоді та завдання в світлі рішень ХХІ з'їзду КПРС та Закону про школу», «Ідейно-політичне виховання учнів шкіл працюючої молоді (з досвіду роботи Кременецької СШ)», «Організація, форми і зміст методичної роботи в школі», «Огляд і аналіз виставки робіт учнів (експонати привозяться директорами)». Аналогічний семінар було проведено в м. Тернополі на базі Тернопільської СШ № 1 для районів – Скалатський, В. Борщівський, В. Глибочецький, Підволочиський, Збаразький, Козівський, Зборівський, Козлівський, Залозцівський, Теремовлянський, Микулинецький, Бережанський, Золотопотіцький, Монастирський, Золотниківський [20, арк. 1–12]. Проводили методисти інституту і вузькоспеціалізовані семінари такі як: для викладачів сільськогосподарського профіля виробничого навчання з тематикою «Підведення підсумку роботи в бригадах», «Дослідницька робота в бригадах», «Організація проведення свята врожаю»; для викладачів виробничого навчання всіх профілів, тематика яких подекуди дублювалася так як акцентувалася увага на виробництві, зокрема: «Підсумки роботи борщівських учнівських виробничих бригад», «Аналіз стану виробничого навчання», «Організація методичної роботи з виробничим навчанням»; для викладачів автотракторної справи: «Аналіз стану викладання автотракторної справи», «Методика проведення лабораторно-практичних робіт з автотракторної та комбайнової справи», «Відвідування та аналіз відкритих уроків», «Обмін досвідом»; для викладачів автотракторної справи і сільськогосподарського виробництва: «Аналіз стану викладання сільськогосподарського машинознавства і автотракторної справи», «Методика викла-

дання сільськогосподарського машинознавства», «Організація навчально-матеріальної бази виробничого навчання» [20, арк. 15–20]. Методична робота інституту була налагоджена для проведення спеціальних семінарів, які орієнтовані на трудовий аспект виховання. Тематика яких відповідала вимогам ведення викладання специфічних предметів виробничого навчання різних профілів – сільськогосподарського, автотракторної справи. Таким чином, учень який завершував навчання володів вже навиками певної професії. Сама тематика семінарів охоплювала різні аспекти навчання від методики до організації навчально-матеріальної бази. Остання, як вище було наведено, залежала від організації громадськості на місцях та залучення до цього процесу місцевих колгоспів.

Варто підмітити, що на кожному семінарі для профільних вчителів предметів було включено питання виготовлення наочних посібників, стендів, приладів тощо. Робота зосереджувалася на розвитку самостійних практичних навиків, ініціативності та активності.

При ТІУКВ були постійно діючі семінари, тематика яких різноманітною, також були теми, присвячені і виробничому навчанню, зокрема: «Вивчення основ сучасного промислового виробництва та оволодіння автосправою» (методист С.А. Серга), «Вивчення основ сучасного промислового або сільськогосподарського виробництва та оволодіння однією з виробничих спеціальностей (в залежності від навчально-матеріальної бази школи, специфіки оточуючих школу виробництв та бажання вчителів)». Діяли педагогічні лекторії які мали на меті поєднання навчання з життям: «Піднесення ефективності уроку – необхідна перебудова школи» (Д.Е. Шепченко), «Хімія в боротьбі за добробут людства» (Л.П. Хмелівська), «Поєднання навчання з виробничою працею учнів» (В.Д. Борисюк), «Досягнення радянської агробіології» (П.Г. Висоцький), «Естетика праці в творчості І. Франка» (Л.І. Лесик), «Про удосконалення методів навчально-виховної роботи в школах робітничої молоді» (В.І. Богайчук), «Досягнення радянського машинобудування» (М.П. Задорожний), «Трудове виховання дітей молодшого шкільного віку» (Р.Я. Вацик), «Значення мічурінського вчення для радянської агробіології» [20, арк. 61–64]. Окрім звичних методичних лекцій, пов'язаних з освітнім процесом в закладах освіти, практикувалося викладання важливих тем для покращення навчально-виховного процесу з акцентом на виробництво. Це подавалося сучасниками як досягнення радянської науки та основою перебудови школи, яка має готувати здобувачів освіти до життя з акцентом на радянську ідеологію. Остання використовувала, як можна побачити з документів, для пропаганди такі слова як «боротьба», «досягнення», «перебудова», «сучасного», «праця», «суспільно корисний» тощо.

Щоб краще зрозуміти весь спектр роботи методистів інституту щодо впровадження в життя закону «Про зміцнення зв'язку школи із життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», слід згадати міжрайонний семінар вчителів виробничого навчання за 1960 р. Згідно матеріалів, на ньому було присутні 16 учасників, що відвідали відкритий урок вчителя тракторної справи Г.Р. Труща. Кожний запрошений учасник заходу висловив свої зауваження щодо проведення уроку це «не повністю вмотивовував оцінки учнів», «Мало звертав уваги на повторення пройденого матеріалу», «Вчитель не точно з'ясував про первинний і вторинний вал коробки передач, про кріплення первинного вала, про призначення магнітної зливної пробки», «слабо володіє крейдою на дошці і потрібно було ближче до учнів роз'яснити плакати», «повинна була бути матеріальна база для проведення цього уроку. На уроці була відсутність зв'язку з фізикою», «вчитель не повністю з'ясував роботу вилки коробки передач, можна було продемонструвати». Заключне слово мав інспектор ІУКВ Тернопільського ОБНО М.Г. Задорожний, який відмітив, що вчитель дотримався всіх етапів уроку, не будучи за фахом педагогом, при подачі матеріалу було допущено ряд незначних недоліків, а на питання від учнів не були ґрунтовні відповіді, закріплення нового матеріалу проведено швидко, до 10 хв. [21, арк. 1–6]. Такі практичні міжрайонні семінари ілюстрували процес навчання самих педагогів виробничого навчання та обмін досвідом між ними. Наукову цікавість викликає відсутність у таких викладачів виробничого навчання відповідної педагогічної освіти позаяк вони безпосередньо працювали з дітьми шкільного віку. Можемо припустити, що фахових компетенцій набиралися після проходження короткотермінових курсів, чи вже під час самого викладання, керуючись відповідними методичними рекомендаціями. Ще один аспект, який впливає з документу, на підтвердження факту недостатнього забезпечення матеріальною базою навчальний процес, це відсутність наочних запчастин на уроці. Теорія виробничого навчання, викладалася, як впливає з документів, на достатньому рівні. Прогалини, пов'язані з браком педагогічної освіти, адже, як було відмічено одним із присутніх, що відповіді на поставлені питання вчитель давав без логічних завершень, а також відсутні елементарні знання з фізики тощо.

Висновки. Досліджуючи методичну роботу ТІУКВ за 1959–1960 рр. щодо популяризації трудового аспекту виховання, можемо констатувати про обов'язкове трудове навчання всіх учасників освітнього процесу. Розширюється тематика курсів підвищення кваліфікації вчителів, зокрема, орієнтована на виробничі теми, збільшення практичних занять. Масово залучають до забезпечення виконання перебудови шкільної системи освіти

учнівську молодь, піонерів, комсомольців, працівників колгоспів тощо. Завдяки силами місцевих жителів будувалися шкільні корпуси, висаджувалися дерева, обладнувалися саморобними стелажми класні кімнати тощо. Це давало підставу методистам у своїх звітах писати про покращення матеріально-технічної бази навчання, але, документи з обміну досвідом з Ленінградським та Мінським інститутом удосконалення кваліфікації учителів за 1959 р. свідчив про кардинально протилежну ситуацію.

Посилювалася робота щодо виробничого навчання, яке включало в себе ідеологічний аспект, який відображений у звітах працівників інституту. Щоденне носіння символіки влади, праця мала бути суспільно корисною із шкільних років тощо. Відстежувався вплив трудового виховання на підростаюче покоління, що набирало системного та обов'язкового характеру. Збільшувалася тематика відповідних семінарів, лекцій, відбувалися відкриті уроки з виробничого навчання, які засвідчують про брак педагогічних кадрів, так як навчання проводили не педагоги за освітою, що мало певні прогалини.

Навіть працівники ТІУКВ виконували план з праці по інституту. Все суспільство працювало на благо держави. Не зважаючи на суспільний опір щодо атеїстичного виховання, яке згадується у доповідних методистів інституту, підлягало коригуванню через виховання молоді, яка, на думку тогочасних педагогів, мала вплинути на своїх батьків, родичів. В зазначені роки роль ТІУКВ лише посилювалася як органу, що курує освіту області.

Література:

1. Примакова В. В. Діяльність інститутів підвищення кваліфікації вчителів України в 50–60-і роки ХХ століття. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2014. № 21. С. 9–14.
2. Кузьма І, Янкович О. Підготовка педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до використання технічних засобів навчання в дошкільних закладах у 60-х роках ХХ століття. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2023. Вип. 65. Том 2. С. 277 – 282.
3. Мартинів М. А. Фінансове становище Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1957–1965 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 4, 2023 С. 29 – 36.
4. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. *Сьомі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 22 вересня 2023 року). Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 210 – 212.
5. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 74.
6. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 121. Арк. 82.

7. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 17.
8. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 125. Арк. 13.
9. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 1.
10. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 128. Арк. 20.
11. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 130. Арк. 29.
12. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 131. Арк. 7.
13. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 133. Арк. 2.
14. Слюсаренко Н. В., Кузьменко Ю. В. Періоди розвитку системи формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в Україні (50-ті рр. XX – початок XXI ст.). Педагогічний альманах. 2016. Вип. 29. С. 261–267
15. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 70.
16. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 136. Арк. 102.
17. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 137. Арк. 38.
18. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 138. Арк. 60.
19. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 149. Арк. 43.
20. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 150. Арк. 82.
21. Держархів Тернопільської області. Ф. 2062. Оп. 1. Спр. 151. Арк. 8.

References:

1. Prymakova V. V. (2014) Diialnist instytutiv pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv Ukrainy v 50–60-i roky KhKh stolittia. [Activities of Teacher Training Institutes in Ukraine in the 50s and 60s of the Twentieth Century.]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika. № 21. S. 9–14. [in Ukrainian].
2. Kuzma I, Yankovych O. (2023) Pidhotovka pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pisliadyplomnoi osvity do vykorystannia tekhnichnykh zasobiv navchannia v doshkilnykh zakladykh u 60-kh rokakh KhKh stolittia. [Training of pedagogical workers in the system of postgraduate education for the use of technical means of teaching in preschool institutions in the 60s of the twentieth century]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Vyp. 65. Tom 2. S. 277–282. [in Ukrainian].
3. Martyniv M. A. (2023) Finansove stanovyshe Ternopilskoho instytutu udoskonalennia kvalifikatsii vchyteliv (1957–1965 rr.). [The financial situation of the Ternopil Institute for Advanced Training of Teachers (1957-1965).]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky. Tom 34 (73). № 4, S. 29–36. [in Ukrainian].
4. Martyniv M. A. (2023) Kadrovyi potentsial Ternopilskoho instytutu udoskonalennia vchyteliv 1950–1960-kh rr. [Personnel potential of the Ternopil Institute for Advanced Training of Teachers in the 1950s and 1960s.]. Somi Geretivski chytannia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Ternopil, 22 veresnia 2023 roku). Ternopil: TOKIPPO, S. 210–212. [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv Ternopils'koi oblasti (dali – Derzharkhiv Ternopils'koi obl.). F. 2062. Op. 1. Spr. 120. Ark. 74
6. Derzharkhiv Ternopils'koi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 121. Ark. 82
7. Derzharkhiv Ternopils'koi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 122. Ark. 17
8. Derzharkhiv Ternopils'koi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 125. Ark. 13
9. Derzharkhiv Ternopils'koi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 126. Ark. 1
10. Derzharkhiv Ternopils'koi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 128. Ark. 20

11. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 130. Ark. 29
12. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 131. Ark. 7
13. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 133. Ark. 2
14. Sliusarenko N. V., Kuzmenko Yu. V. (2016) Periody rozvytku systemy formuvannia osvitnoi skladovoi fakhivtsiv iz trudovoi pidhotovky v Ukraini (50-ti rr. KhKh – pochatok KhKhI st.). [Periods of Development of the System of Formation of the Educational Component of Labor Training Specialists in Ukraine (50s of the XX - early XXI century).]. Pedahohichnyi almanakh. Vyp. 29. S. 261–267. [in Ukrainian].
15. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 135. Ark. 70
16. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 136. Ark. 102
17. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 137. Ark. 38
18. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 138. Ark. 60
19. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 149. Ark. 43
20. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 150. Ark. 82
21. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 2062. Op. 1. Spr. 151. Ark. 8